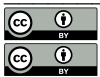

РУШІЙНІ СИЛИ ФАКТОРУ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Уманець Тетяна Василівна*, доктор економічних наук, професор,
завідувачка відділу розвитку підприємництва
Шаталова Людмила Семенівна**, кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу розвитку підприємництва
Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»

*ORCID 0000-0002-8852-45400

**ORCID 000-0003-2671-5138

© Уманець Т.В., 2025

© Шаталова Л.С., 2025

Стаття отримана: 25.08.2025

Стаття прийнята: 17.09.2025

Стаття опублікована: 03.10.2025

Вступ. Стартовою точкою в процесі відбудови національної економіки України має стати оцінка потенціалу, що вдасться зберегти в ході нав'язаній українському суспільству війни. Наступним етапом має стати перегрупування елементів системи продуктивних сил з метою формування нової системи, в якій елементи перебуватимуть у гармонійному поєднанні. Загальновизнано, що фактор праці є стратегічно важливим, оскільки можливості робочої сили приймати участь в економічній діяльності визначають темпи відновлення українського суспільства і формують основу для подальшого економічного розвитку як національної економіки України, так і її регіональних економічних систем. Як наслідок, актуалізувалася проблема визначення та оцінювання рушійних сил фактору праці в контексті забезпечення економічного розвитку регіонів України в умовах викликів і загроз воєнного та повоєнного часу.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання економічного розвитку соціо-еколого-економічних систем традиційно знаходяться в центрі уваги наукової думки. Вони, як вісь механізму, нанизують та сполучають різні елементи, рух яких приводить в дію весь механізм. Одним із структуруютьоруючих елементів соціо-еколого-економічних систем всіх рівнів є трудовресурсний компонент, дослідженню теоретичних та прикладних проблем якого на різних етапах соціально-економічної трансформації суспільства присвятили свої праці багато провідних українських вчених, серед яких Азьмук Н.А., Антонюк В.П., Богиня Д.П., Верхоглядова Н.І., Залознова Ю.С., Герасименко О.О., Грішнова О.А., Колот А.М., Лібанова Е.М., Новікова О.Ф., Семікіна М.В. [1–8] та ін. Також про важливість фактору праці як одного із найважливіших елементів системи продуктивних сил свідчить постійний фокус уваги багатьох міжнародних та українських організацій на його прикладних аспектах.

В реаліях сьогодення масштабність завдань повоєнного відновлення українського суспільства в умовах перманентної невизначеності обумовлює необхідність розробки нових підходів до управління трудовими ресурсами в суспільному виробництві, спроможних забезпечити такі фази економічного циклу, як пожвавлення та піднесення.

Метою дослідження є визначення та оцінювання рушійних сил фактору праці в контексті забезпечення економічного розвитку регіонів України.

Основний матеріал і результати. Розвиток – це незворотна, спрямована, закономірна зміна стану системи на основі реалізації механізмів самоупорядкування та самоорганізації, що відбуваються в

процесі адаптації системи до випадкових невизначених змін у зовнішньому середовищі [9]. Одним із ключових факторів економічного розвитку є жива праця. Темпи розвитку соціо-еколого-економічних на мезорівні залежать від більш конкретних складових живої праці, представлених на Рис. 1.

Водночас і темпи економічного розвитку впливають на стан людських ресурсів.

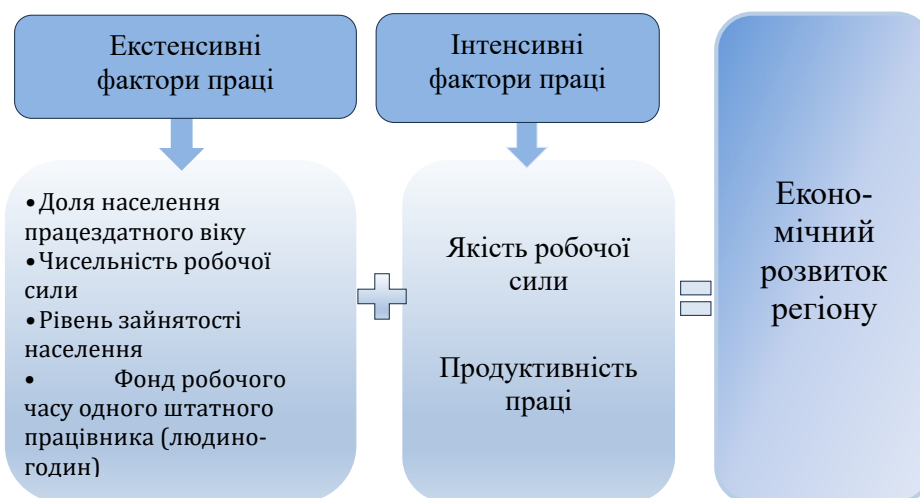

Рис. 1. Рушійні сили фактору праці, що впливають на економічний розвиток регіону

Джерело: складено авторами

Для оцінки долі суспільства, потенційно спроможного до праці, тобто його спроможності до самовідтворення, доцільно проаналізувати показник долі населення працездатного віку в регіонах України в 2019–2021рр. Він дозволив виявити структурні зрушення питомої ваги населення працездатного віку в регіонах України в 2020 і 2021 рр. до попереднього року у бік зменшення долі населення працездатного віку (Табл. 1). Виключенням стало лише м. Київ, в якому протягом зазначеного періоду часу значення даного показника збільшилось на 0,63 в. п.

Таблиця 1

Структурні зрушення питомої ваги населення працездатного віку в 2020–2021 рр. до попереднього року за регіонами України, в.п.

Область	Структурні зрушення долі населення працездатного віку до попереднього року, в.п.	
	2020 р.	2021р.
Вінницька	-0,2	-0,2
Волинська	-0,3	-0,2
Дніпропетровська	-0,3	-0,2
Донецька	-0,3	-0,3
Житомирська	-0,2	-0,1
Закарпатська	-0,2	-0,3
Запорізька	-0,3	-0,3
Івано-Франківська	-0,3	-0,2
Київська	-0,3	-0,3
Кіровоградська	-0,2	-0,2
Луганська	-0,3	-0,2
Львівська	-0,4	-0,3
Миколаївська	-0,3	-0,2
Одеська	-0,2	-0,2
Полтавська	-0,3	-0,3
Рівненська	-0,3	-0,2
Сумська	-0,4	-0,3
Тернопільська	-0,2	-0,3

Закінчення таблиці 1

1	2	3
Харківська	-0,2	-0,3
Херсонська	-0,3	-0,2
Хмельницька	-0,3	-0,2
Черкаська	-0,4	-0,2
Чернівецька	-0,2	-0,3
Чернігівська	-0,3	-0,2
М. Київ	-0,1	+0,6

Джерело: розроблено авторами на основі [10–12]

Показник чисельності робочої сили характеризує ту частину суспільства, яка готова приймати участь в економічній діяльності держави. Згідно офіційним статистичним даним протягом 2000–2018 рр. складалась тенденція до зменшення чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років (розраховувалась до 2019 р.) (Рис. 2).

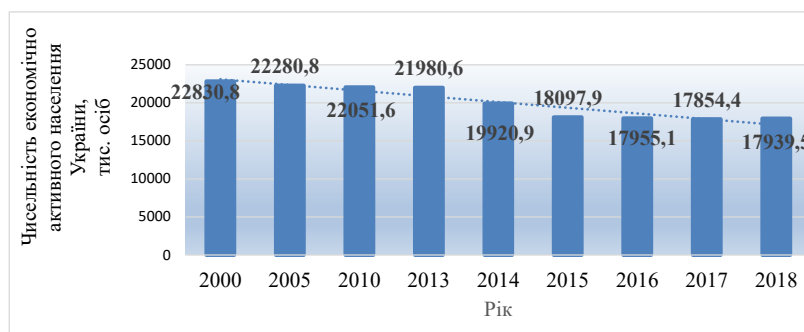

Рис. 2. Динаміка чисельності економічно активного населення України у віці 15–70 років в 2000–2018 рр., тис. осіб

Джерело: складено на основі даних [13, 14]

В цілому за період 2000–2018 рр. чисельність економічно активного населення України зменшилась на 21,4%. В 2018 р. порівняно з довоєнним 2013 р. чисельність економічно активного населення України зменшилась на 18,4 % і склала 17939,5 тис. осіб [14]. Таким чином, воєнні дії на території України посилюють тенденції, що були сформовані в довоєнні роки.

Згідно офіційним статистичним даним в Україні в 2019 р. чисельність робочої сили у віці 15 років і старше становила 56,3 % населення відповідного віку, в 2020 р. – 55,1 %, в 2021 р. – 54,6 %. За три роки, що передували повномасштабному вторгненню сусідньої країни на територію України, мало місце скорочення чисельності робочої сили в цілому по країні на 4,1 %. В 2019–2020 рр. чисельність робочої сили у віці 15 років і старше скорочувалась в усіх регіонах України (Рис. 3).

Протягом 2019–2021 рр. в п'яти регіонах-лідерах за чисельністю робочої сили (Це – Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Одеська області та м. Київ) було сконцентровано приблизно 36 % робочої сили України. В п'ятьох останніх за даним показником областях України (Луганська, Волинська, Кіровоградська, Чернівецька і Тернопільська області) було сконцентровано біля 12 % від загальної чисельності робочої сили в Україні.

За експертними оцінками в 2024 р. порівняно з рівнем 2021 р., тобто за 2022–2024 рр., чисельність робочої сили України зменшилась на 28 % і склала 12500 тис. осіб. Протягом 2022 і 2023 років через добровільне звільнення, мобілізацію на фронт, виїзд та перехід у неформальний сектор мало місце скорочення робочої сили чоловічої статі на 781 тис. осіб, тобто на 8,6%. Водночас чисельність робочої сили жіночої статі зменшилась приблизно на 1,5 млн осіб, тобто на 18,1%, через виїзд за кордон з дітьми в цілях безпеки та втрату робочих місць [15].

Згідно офіційним статистичним даними ООН, станом на 19.02.2025 р. в світі зареєстровано 6906500 біженців з України, з яких 6346300 зафіксовано в європейських країнах. В грудні 2024 р. орієнтована кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні склала 3665000 осіб [16].

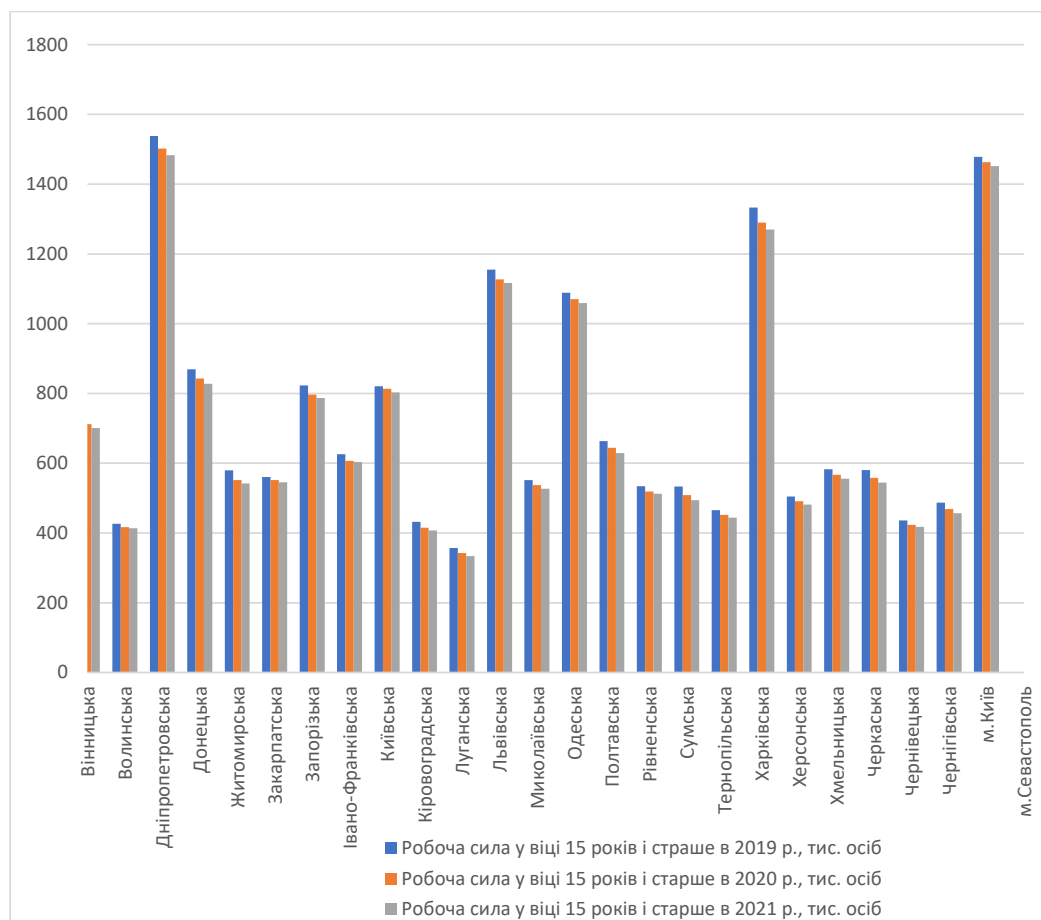

Рис. 3. Робоча сила у віці 15 років і старше за регіонами України в 2019–2021 рр., тис. осіб

Джерело: складено за даними [10–12]

На Рис. 4 представлено чисельність внутрішньо переміщених осіб в розрізі областей України станом на квітень 2024 р.

Найбільша чисельність внутрішньо переміщених осіб мешкала в Дніпропетровській (479000 осіб або 14% від загальної фактичної чисельності ВПО) та Харківській (414000 або 12%) областях на сході України, тоді як столиця, м. Київ (10%), і Київська область (8%) посіли, відповідно, третє і четверте місця за чисельністю прийнятих ВПО.

Таким чином, демографічний ландшафт в Україні під впливом війни дуже сильно деформований, на жаль, незворотними змінами.

Індикатором ефективності роботи економічних систем на макро-, мезо- та макрорівнях є рівень зайнятості населення. В 2019–2021 рр. сформувалась негативна тенденція зниження зазначеного показника в розрізі регіонів України (Рис. 5).

Протягом 2019–2021 рр. найвищий рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше спостерігався в Харківській, Черкаській, Дніпропетровській, Херсонській областях та м. Києві, три з яких стали прифронтовими в наступні роки. Найнижчий – в Волинській, Донецькій, Чернівецькій, Тернопільській, Івано-Франківській областях.

Населення працездатного віку складає основу для формування робочої сили. Робоча сила (до 2019 р. – економічно активне населення) є одним із фундаментальних факторів економічного розвитку як регіонів, так і держави в цілому. Показник робочої сили дозволяє здійснити кількісну оцінку трудових ресурсів, оскільки він показує чисельність населення віком від 15 років, яке протягом певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. Кількісний показник робочої сили складається з чисельності зайнятих економічною діяльністю і чисельності безробітних.

Рис. 4. Фактична чисельність внутрішньо переміщених осіб в розрізі областей України, осіб (станом на квітень 2024 р.)

Джерело: [16]

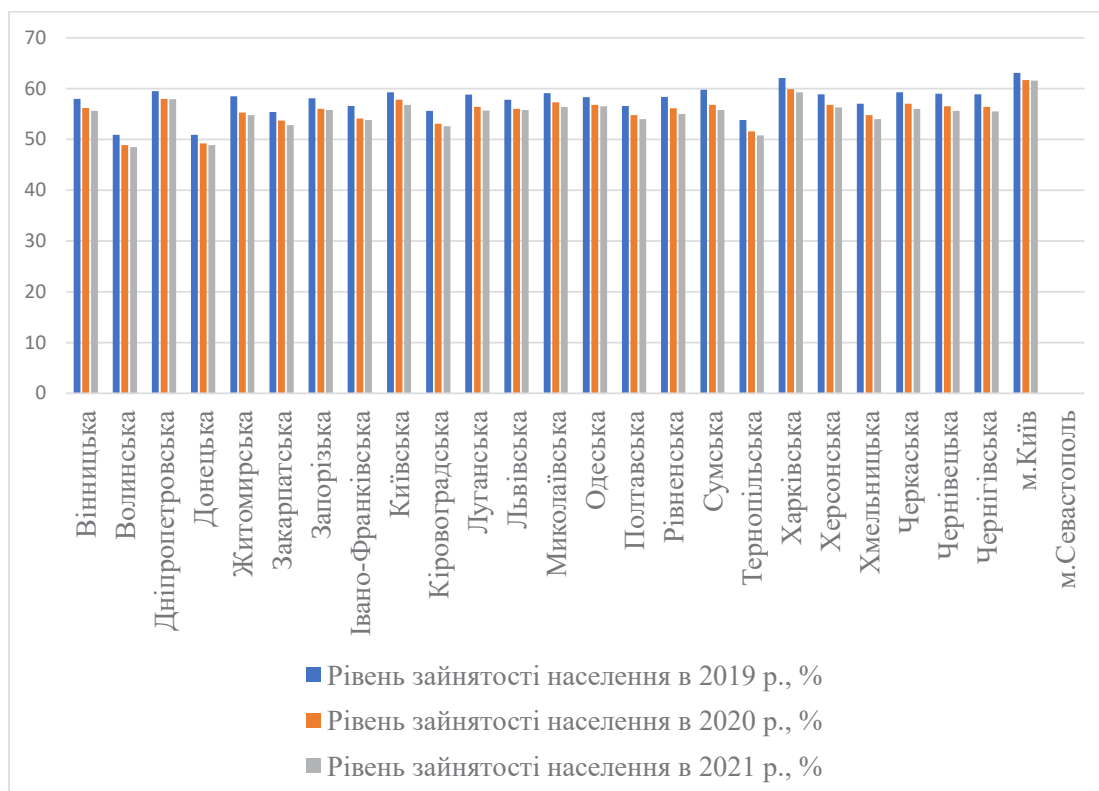

Рис. 5. Рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше за регіонами України в 2019–2021 рр., %

Джерело: складено на основі [10–12]

Представлені на Рис. 3 дані наочно ілюструють, що в чотирьох областях України в 2021 р. чисельність робочої сили приблизно вдвічі перевищувала чисельність робочої сили в інших регіонах. Мова йде про Дніпропетровську, Харківську, Львівську та Одеську області. В м. Києві чисельність робочої сили майже досягала чисельності робочої сили в Дніпропетровській області. Донецька, Запорізька і Київська області за чисельністю робочої сили значно випереджали інші області, поступаючись регіонам-лідерам за зазначеним показником.

Одним із найкритичніших наслідків збройної агресії сусідньої країни в Україні стало погіршення демографічної ситуації, вплив якого відчуватимуть всі сфери життєдіяльності українського суспільства протягом тривалого часу.

Дефіцит офіційної статистичної інформації стосовно зміни складу і структури населення України обумовив необхідність експертного оцінювання демографічної ситуації, що фрагментарно висвітлюється в публічній площині. Так, експерти Європейської бізнес асоціації здійснили спробу оцінити зміну чисельності населення в прифронтових областях України в 2024 р. порівняно з рівнем 2019 р. (Рис. 6).

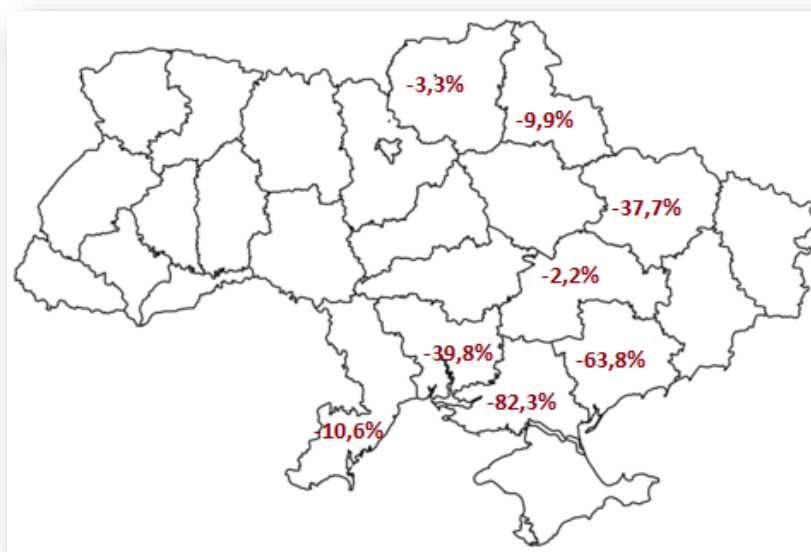

Рис. 6. Зміна чисельності населення прифронтових областей України в 2024 р. порівняно з 2019 р.

Джерело: складено на основі [17]

На превеликий жаль, різке зменшення чисельності населення прифронтових областей обумовлює численні загрози для майбутнього розвитку їх громад, пов'язаних із зменшенням пропозиції робочої сили, з одного боку, та стисканням попиту на товари, послуги, роботи, з іншого боку, що матиме негативний вплив на більшість сфер життєдіяльності місцевого населення (сфери освіти, охорони здоров'я, публічних послуг тощо). Важливо зазначити, що завдяки промисловій спеціалізації економіки прифронтових областей їх внесок в ВВП України дуже вагомий. Високий рівень економічного потенціалу промислових підприємств в контексті можливостей створення доданої вартості є критично важливим для національної економіки України і бюджетоутворення на всіх рівнях, а також формування експортного промислового потенціалу країни. Водночас традиційно в промисловому секторі економіки задіяні кваліфіковані працівники, які, на превеликий жаль, розпорошуються в ході затяжної воєнної агресії сусідньої країни проти українського суспільства.

Ми погоджуємося з думкою, що сектор виробництва має найбільший потенціал для створення робочих місць порівняно з іншими секторами економіки, більшість з яких знаходиться поза межами суб'єктів господарської діяльності [18]. В світовому масштабі на кожне робоче місце, безпосередньо створене у виробництві, створюється 2,2 робочих місць в інших секторах економіки. В середньому 1,7 робочих місць створюється всередині країни, в той час, як 0,5 робочих місць – за межами країни. Зазначені мультиплікатори вдвічі перевищують аналогічні показники в невиробничих галузях про-

мисловості та втричі вище середнього мультиплікатору сектору послуг [18]. Важливо зазначити, що в країнах, що розвиваються, порівняно з розвинутими країнами більше робочих місць створюється промисловим сектором всередині країни, ніж за її межами. Зокрема, в країнах, що розвиваються, кожне пряме робоче місце генерує майже два робочих місця в інших секторах тієї ж економіки, в той час як в розвинутих країнах – лише одне.

Рівень використання праці характеризується кількістю робочого часу в розрахунку на одного працівника. Офіційні статистичні дані дозволяють проаналізувати динаміку робочого часу одного штатного працівника в регіональному розрізі (Рис. 7).

В 2020 р. порівняно з 2019 р. в усіх регіонах України спостерігалось скорочення робочого часу штатних працівників, в першу чергу, як наслідку санітарно-епідеміологічних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19. В 2021 р. порівняно з 2020 р. в усіх регіонах України спостерігалось зменшення кількості відпрацьованих годин одним штатним працівником.

В 2021 р. регіонами-лідерами за даним показником стали м. Київ (1707 год/штатного працівника), Дніпропетровська (1702 год/штатного працівника), Київська (1701 год/штатного працівника), Кіровоградська (1701 год/штатного працівника), Полтавська (1697 год/штатного працівника), Черкаська (1689 год/штатного працівника), Херсонська (1688 год/штатного працівника) області. В 2021 р. найменший рівень використання робочого часу спостерігався в Івано-Франківській (1578 год/штатного працівника), Чернівецькій (1588 год/штатного працівника), Закарпатській (1621 год/штатного працівника) областях.

Зростання продуктивності праці дозволяє економити, підвищуючи ефективність роботи та розподілу ресурсів, що дає можливість збільшувати обсяги виробництва без додаткових інвестицій. Заощаджені

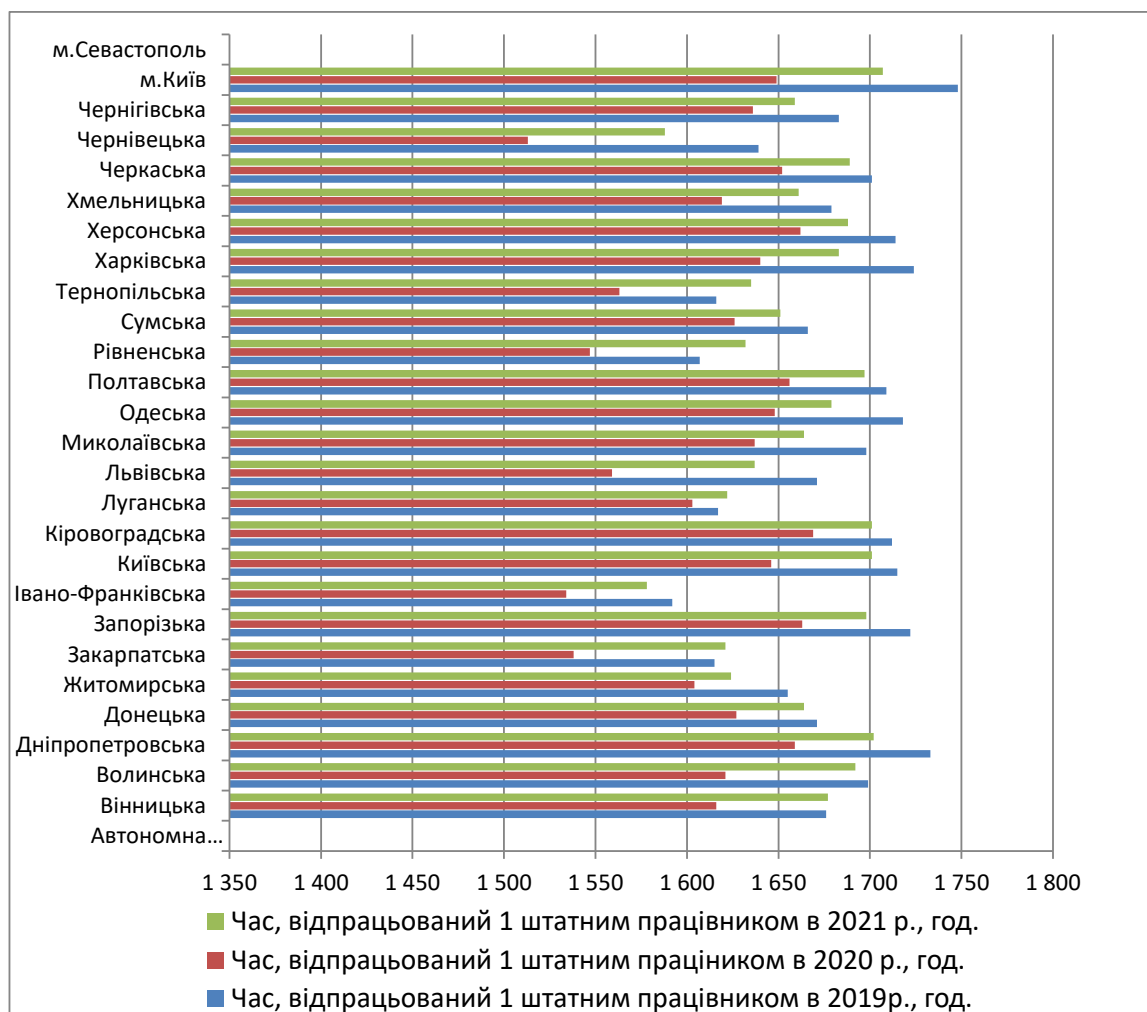

Рис. 7. Динаміка рівня використання праці в 2019–2021 рр., год. на одного штатного працівника

Джерело: складено на основі [10–12]

ресурси можуть бути спрямовані, наприклад, у нарощення компетентнісного потенціалу працівників, технічне переоснащення, сприяючи таким чином підвищенню продуктивності праці та забезпечуючи накопичення капіталу, що створить умови для подальшого зростання обсягів виробництва та ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Між продуктивністю праці та фондовіддачею і фондоозброєністю існує прямий зв'язок: чим вищий рівень фондовіддачі і фондоозброєності, тим вищий рівень продуктивності праці. Таким чином, рівень продуктивності праці визначається не тільки можливостями живої праці, але й – уречевленої праці, що в теоретичній площині формалізовано у такому зв'язку:

$$q = f * \Phi O = \frac{Q}{O\Phi} * \frac{O\Phi}{T} = \frac{Q}{T},$$

де

q – продуктивність праці;

f – фондовіддача;

ΦO – фондоозброєність працівників основної діяльності;

$O\Phi$ – середньорічна вартість основних фондів;

Q – обсяг виробництва продукції;

T – середньорічна чисельність працівників основної діяльності.

На Рис. 8 наочно проілюстровано зростання продуктивності праці в 2005-2024 рр. в Україні та деяких країнах світу, територіально близьких до неї, та країнах, що мають досвід повоєнної відбудови.

За даними Рис. 8 можна виявити такі закономірності:

– в Україні напередодні повномасштабного вторгнення сусідньої країни в 2021 р. порівняно з 2005 р. продуктивність праці збільшилась лише на 16%;

– в Румунії і Грузії протягом останніх 20 років зазначений показник збільшився майже в 3 рази;

– серед зазначених країн Ізраїль залишався лідером протягом аналізованого періоду часу, навіть попри відносно повільну динаміку зазначеного показника;

– Боснія і Герцеговина була учасницею Югославських війн в 1991-1995 рр. і вважається країною, що зазнала найбільших втрат під час них [20]. Зростання продуктивності праці в зазначеній країні протягом останніх 20 років склало 65% і досягнення значення 25,4 дол. США/год є свідченням недостатньо ефективного повоєнного відновлення економіки. Однією із вагомих причин слід зазначити недооцінку ролі промислової галузі в економічному відновленні країни, доказом чого є спрямування лише 3% офіційної фінансової допомоги держави в сектор промисловості протягом 1996-2004 рр [20]. Корисним досвідом в контексті вищезазначеного є план Маршала по відновленню ряду європейських країн після Другої Світової війни, зусилля якого були сфокусовані на відновленні виробничого сектору;

– в Хорватії, яка також була учасницею Югославських війн в 1991-1995 рр., протягом останніх 20 років продуктивність праці збільшилась в 1,5 рази і в 2024 р. склала 56 дол. США/год.

Огляд статистичних даних за 2019-2021 рр. в регіональному розрізі дозволяє зробити такі висновки щодо стану трудових ресурсів України в контексті забезпечення регіонального економічного розвитку:

– доля населення працездатного віку на підконтрольних Україні територіях знаходилась в інтервалі 59% – 62% населення України. За даним показником лідирують західні (Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Львівська) і Харківська області, м. Київ, досягнувши значення більше 62%. Найнижче значення показника долі населення працездатного віку спостерігалось, окрім Луганської і Донецької областей, в Чернігівській, Кіровоградській, Хмельницькій областях, на рівні приблизно 60%;

– за чисельністю робочої сили лідирують Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Одеська області та м. Київ., досягнувши значення більше 1 млн осіб. Характерним є те, що окрім Кіровоградської і Луганської областей, за даним показником останні позиції займають західні області (Волинська, Чернівецька, Тернопільська);

– найвищий рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше склався в Харківській, Черкаській, Дніпропетровській, Херсонській областях та м. Києві, три з яких стали прифронтовими регіонами (Харківська, Дніпропетровська, Херсонська області). Крім Донецької області, західні області (Волинська, Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська) за показником зайнятості населення займають останні позиції;

– час, відпрацьований одним штатним працівником, зменшується за регіонами України. Триковою також є така тенденція: області, в яких найбільший показник використання робочого

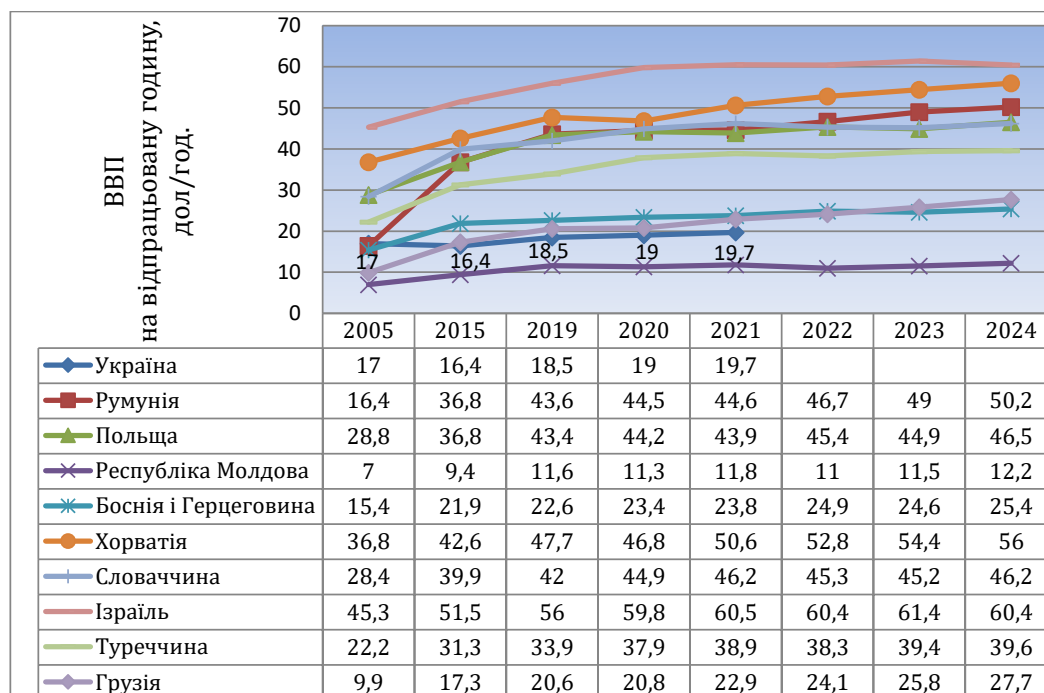

Рис. 8. Динаміка продуктивності живої праці в Україні та деяких країнах світу в 2005–2024 рр., ВВП за паритетом купівельної спроможності долару в постійних цінах 2021 р. на відпрацьовану годину

Джерело: складено на основі даних [19]

часу стали прифронтовими. Мова йде про Херсонську, Харківську, Запорізьку, Дніпропетровську, Одеську області.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи результати проведеного дослідження і проектуючи їх в практичну площину, слід зазначити, визначення рушійних сил фактору праці, що впливають на економічний розвиток регіонів України, сприятиме раціональному розміщенню та подальшій розвитку продуктивних сил у воєнному та повоєнному відновленні українського суспільства. Аналіз стану трудових ресурсів регіонів України важливо здійснювати на постійній основі в процесі прийняття управлінських рішень щодо управління робочою силою в умовах повоєнної відбудови економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азьмук Н.А. Трансформація процесу праці в інформаційній економіці. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 217–222.
2. Азьмук Н.А. Трансформація зайнятості при переході до цифрової економіки: глобальні виклики та стратегії адаптації: монографія. Київ: Знання, 2019. 335 с.
3. Антонюк В.П., Залознова Ю.С. Людський капітал регіонів України: проблеми відтворення в умовах гібридної та повномасштабної війни як загроза для повоєнного відновлення країни. К.: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2023. 175 с.
4. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: навч. посіб. К.: Знання-прес, 2002.
5. Верхоглядова Н.І., Іваннікова Н.А., Лаврінченко О.В. Управління трудовим потенціалом підприємств: монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 2007. 284 с.
6. Колот А.М., Герасименко О.О. Інноваційна праця та її інтелектуалізація як стратегічні вектори становлення нової економіки. *Економіка і організація управління*. 2018. №. 1 (29). С. 6–23.
7. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку / за ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України., 2016. 328 с.
8. Інноваційна праця : діагностика проблем, важелі активізації : монографія / за наук. ред. М.В. Семикіної. Черкаси: ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. 320 с.
9. Мельнік Л.Г. Економіка розвитку. Суми: Університетська книга, 2021. 784 с.
10. Статистичний збірник «Робоча сила України 2019». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Статистичний збірник «Робоча сила України 2020». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Статистичний збірник «Робоча сила України 2021». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Статистичний збірник «Регіони України» 2014. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

14. Статистичний збірник «Регіони України» 2019. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Пішуліна О. Людський капітал – виклики для відновлення України. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-PAKT-9.pdf>
16. Ukraine Emergency: Three Years On 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/114594>
17. Пропозиції Європейської бізнес асоціації щодо підтримки бізнесу в прифронтових областях. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/>
18. Alejandro Lavopa, Federico Riccio. The multiplier effect of industrial jobs. URL: <https://www.unido.org/publications/policy-briefs>
19. ILOSTAT Data explorer. Output per hour worked (GDP constant 2021 international \$ at PPP). URL: https://rshiny.ilo.org/dataexplorer34/?lang=en&segment=indicator&id=GDP_2HRW_NOC_NB_A
20. Богдан Т. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. URL: https://censor.net/biz/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudova_uroky_z_dosvidu_balkan

REFERENCES:

1. Azmuk N. A. (2014). Transformatsiia protsesu pratsi v informatsiinii ekonomitsi. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka [Transformation of the labor process in the information economy], *Social and labor relations: theory and practice*, no. 2, pp. 217–222. (in Ukrainian)
2. Azmuk N. A. (2019). Transformatsiia zainiatiosti pry perekhodi do tsyfrovoy ekonomiky: hlobalni vyklyky ta stratehii adaptatsii [Employment Transformation in the Transition to the Digital Economy: Global Challenges and Adaptation Strategies]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
3. Antoniuk V. P., Zaloznova Yu. S. (2023). Liudskyy kapital rehioniv Ukrainy: problemy vidtvorennia v umovakh hibrydnoi ta povnomasshtabnoi viiny yak zahroza dlia povoiennoho vidnovlennia krainy [Human capital of the regions of Ukraine: problems of reproduction in conditions of hybrid and full-scale war as a threat to the post-war recovery of the country]. K.: In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Bohynia D. P., Hrishnova O. A. (2002). Osnovy ekonomiky pratsi [Fundamentals of labor economics]. K.: Znannia-pres. (in Ukrainian)
5. Verkhohliadova N. I., Ivannikova N. A., Lavrinchenko O. V. (2007). Upravlinnia trudovym potentsialom pidpriemstv [Enterprise labor potential management]. Dnipropetrovsk: Porohy,. (in Ukrainian)
6. Kolot, A. M., & Herasymenko, O. O. (2018). Innovatsijna pratsia ta ii intelektualizatsiia iak stratehichni vektory stanovlennia novoi ekonomiky. [Innovative labor and its intellectualization as strategic vectors for the emergence of a new economy]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 1 (29), pp. 6–23. (in Ukrainian)
7. Libanova E. M. (ed.) (2016). Liudskyy rozvytok v Ukraini. Innovatsiini vydy zainiatiosti ta perspektyvy yikh rozvytku [Human development in Ukraine. Innovative types of employment and prospects for their development]. K.: In-t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy.
8. Semykina M. V. (ed.) (2012). Innovatsiina pratsia : diagnostyka problem, vazheli aktyvizatsii : monohrafiia [Innovative work: diagnostics of problems, levers of activation: monograph]. Cherkasy: TOV “MAKLAUT”
9. Melnik L. G. (2021). *Ekonomika rozvytku*. [Development Economics]. Sumy: Universytetska knyha.
10. Statystychnyi zbirnyk “Robocha syla Ukrainy 2019” [Statistical publication “Labour force of Ukraine 2019”]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 23, 2025).
11. Statystychnyi zbirnyk “Robocha syla Ukrainy 2020” [Statistical publication “Labour force of Ukraine 2020”]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 23, 2025).
12. Statystychnyi zbirnyk “Robocha syla Ukrainy 2021” [Statistical publication “Labour force of Ukraine 2021”]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 23, 2025).
13. Statystychnyi zbirnyk “Rehiony Ukrainy 2014” [Statistical publication “Regions of Ukraine 2014”]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 28, 2025).
14. Statystychnyi zbirnyk “Rehiony Ukrainy 2019” [Statistical publication “Regions of Ukraine 2019”]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 28, 2025).
15. Pishchulina O. Liudskyy kapital – vyklyky dlia vidnovlennia Ukrainy [Human capital – challenges for the recovery of Ukraine]. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-PAKT-9.pdf> (accessed May 05, 2025).
16. Ukraine Emergency: Three Years On 2025. Available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/114594> (accessed May 10, 2025).
17. Propozytsii Yevropeiskoi biznes asotsiatsii shchodo pidtrymky biznesu v pryfrontovykh oblastiakh [The proposal of the European Business Association was aimed at supporting business in frontline areas]. Available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/114594> (accessed May 12, 2025).
18. Lavopa A., Riccio F. The multiplier effect of industrial jobs. Available at: <https://www.unido.org/publications/policy-briefs> (accessed May 29, 2025).
19. ILOSTAT Data explorer. Output per hour worked (GDP constant 2021 international \$ at PPP). Available at: https://rshiny.ilo.org/dataexplorer34/?lang=en&segment=indicator&id=GDP_2HRW_NOC_NB_A (accessed June 07, 2025).
20. Bohdan T. Pislyavoienna vidbudova: uroky z dosvidu Balkan [Post-war reconstruction: lessons from the Balkan experience]. Available at: https://censor.net/biz/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudova_uroky_z_dosvidu_balkan (accessed May 25, 2025).

УДК 331.5:332.05(045)

JEL J01, J21, J24

Уманець Тетяна Василівна, доктор економічних наук, професор, завідувачка відділу розвитку підприємництва, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України». **Шаталова Людмила Семенівна**, кандидат економічних наук., доцент, старший науковий співробітник відділу розвитку підприємництва, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України». **Рушійні сили фактору праці в контексті забезпечення економічного розвитку регіону.**

В статті розглянуто фактор праці як один із ключових факторів економічного розвитку соціо-еколого-економічних систем всіх рівнів. Визначено його рушійні сили, що впливають на регіональний економічний розвиток. Проаналізовано стан трудових ресурсів в регіонах України напередодні повномасштабного вторгнення сусідньої країни. Виявлено негативні тенденції в трудоворесурсній сфері, що склалися до 2022 р., та посилюються в умовах воєнних дій 2022–2025 рр. Акцентовано увагу на низькому рівні продуктивності праці в Україні, досягнутому протягом останніх двадцяти років, в порівнянні з сусідніми державами та державами, що мають досвід повоєнної відбудови. Зазначено, що погіршення демографічної ситуації в Україні є одним із найкритичніших наслідків збройної агресії сусідньої країни, вплив якого відчуватимуть всі сфери життєдіяльності українського суспільства протягом тривалого часу.

Ключові слова: регіон, економічний розвиток регіону, робоча сила, населення працездатного віку, рівень зайнятості населення, продуктивність праці.

UDC 331.5:332.05(045)

JEL J01, J21, J24

Tetyana Umanets, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship Development, State Organization “Institute of Market and Economic&Ecological Researches of National Academy of Sciences of Ukraine”. **Liudmyla Shatalova**, PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of Entrepreneurship Development, State Organization “Institute of Market and Economic&Ecological Researches of National Academy of Sciences of Ukraine”. **Driving forces of the labor factor in the context of ensuring the economic development of the region.**

The article examines the labor factor as one of the key factors of economic development of socio-ecological-economic systems of all levels. Its driving forces of extensive and intensive nature that affect regional economic development are determined. The indicators of the specific weight of the working-age population, the size of the labor force, the employment rate of the population, the working time fund of one full-time employee (person-hours) are recognized as extensive. The indicators of labor force quality and labor productivity are recognized as intensive. The state of labor resources in the regions of Ukraine on the eve of a full-scale invasion of a neighboring country is analyzed. Negative trends in the labor sector were identified that developed by 2022 and intensified in the context of a large-scale military invasion of a neighboring country in 2022-2025. The high level of economic potential of industrial enterprises in the context of opportunities for creating added value is critically important for the national economy of Ukraine and budget formation at all levels, as well as the formation of the country's export industrial potential. At the same time, the industrial sector of the economy traditionally employs qualified workers, who, unfortunately, are being dispersed during the protracted military aggression of a neighboring country against Ukrainian society. It is noted that the regions with the highest level of labor potential have become front-line and suffer the greatest losses under the influence of military operations. Attention is focused on the low level of labor productivity in Ukraine, achieved over the past twenty years, in comparison with neighboring states and states with experience of post-war reconstruction. It is noted that the deterioration of the demographic situation in Ukraine is one of the most critical consequences of the armed aggression of a neighboring country, the impact of which will be felt by all spheres of life of Ukrainian society for a long time. It is generally accepted that if most losses during hostilities are in human capital, then post-war recovery is slower than in cases where mainly physical capital is destroyed.

Key words: region, economic development of the region, workforce, working-age population, employment rate, labor productivity.